

Mondriaan

Schilder met een boodschap

Tien essays van de schilder
hertaald of vertaald en ingeleid
door

Louis Veen

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoud

Vooraf	7
Iets over Mondriaans geschreven werk	22
1 Een schrijverij waarin ik zeggen wil hoe ik over kunst denk	32
Hertaling van <i>De Nieuwe Beelding in de schilderkunst</i> (1914-1918)	44
2 Voor de mensen van de toekomst	113
Vertaling van <i>Le Néo-Plasticisme</i> (1921)	125
3 Neoplastische muziek	147
Hertaling van <i>De 'Bruiteurs Futuristes Italiens' en 'het' nieuwe in de muziek</i> (1921)	158
4 De grondbeginselen van het Neo-Plasticisme	167
Vertaling van <i>Principes généraux du Neo-plasticisme</i> (1926)	176
5 Een opmerkelijk stukje tekst	178
Vertaling van <i>Mondrian sako</i> (1928)	189
6 De ware inhoud van zuivere abstracte kunst	190
Hertaling van <i>De Zuiver Abstracte Kunst</i> (1929)	199
7 De cultuur van gelijkwaardige verhoudingen	204
Vertaling van <i>L'art nouveau – la vie nouvelle</i> (1931)	220
8 Figuratieve en non-figuratieve kunst	273
Vertaling van <i>Plastic Art and Pure Plastic Art</i> (1937)	281
9 Neoplastisch kunstonderwijs	300
Hertaling van <i>Een opzet voor een basiscursus over het wezen van plastique</i> (1938)	314
10 Het bevrijden van kunst en leven	323
Vertaling van <i>Art and Life Towards the Liberation from Oppression</i> (1940-42)	333
Met dank aan	348
Verklarende woordenlijst van specifieke Mondriaan-begrippen	349
Noten	375

Vooraf

Mondriaan had een boodschap. Hij wilde in woord en beeld duidelijk maken dat zijn kunst – het Neo-Plasticisme – de mensheid een betere wereld zou kunnen bezorgen. Hij is ervan overtuigd dat als de evenwichtige, gelijkwaardige verhoudingen – die in zijn nieuwe kunst te zien zijn – in alle gebieden van de samenleving geïntegreerd zouden worden, er een leefomgeving ontstaat die onze geestesgesteldheid zal beïnvloeden. Als gevolg daarvan zullen psychisch evenwichtige mensen ontstaan, die hun innerlijke rust zullen inzetten om tot gelijkwaardigheid op moreel, relationeel, economisch en politiek gebied te komen. Wanneer de gelijkwaardige verhoudingen – zowel buiten als in de mens – gerealiseerd zullen zijn, is het ideaal van de zuiver evenwichtige maatschappij binnen handbereik. ‘Met een beetje goede wil zal het niet onmogelijk zijn een aards paradijs te creëren.’¹

In een brief aan zijn vriend Cees Bergman vat de schilder zijn boodschap in één zin samen:

(...) als de mensen meer de zuivere verhouding in mijn werk gaan zien, geeft dat hoop op de realisering van zuivere toestanden in de maatschappij.²

Mondriaan beseft heel goed dat deze boodschap niet onmiddellijk uit zijn schilderijen valt af te lezen. Hij realiseert zich dat hij naast het penseel ook zijn pen nodig heeft om zijn boodschap uit te dragen. Hij spant zich enorm in om ‘de achterkant’ – zoals hij het noemt – van zijn schilderijen voor een ieder begrijpelijk te maken.³ Een stroom van kortere en langere essays is het gevolg. Over één van zijn essays zegt hij in een interview (1932) voor een dagblad:

Ik besteed al mijn tijd aan een groot schrijfwerk, getiteld: ‘De nieuwe kunst - het nieuwe leven’, waarin ik bewijzen wil, dat op elk levensgebied de leer van de zuivere verhoudingen moet doordringen. Zoals de nieuwe schilderkunst verlost is van de begrensde^o vorm, zo moet de mensheid zich verlossen van de benauwende banden met kerk en vaderland. Hoe veel mooier zou de wereld zijn, als de strijd tussen staten, tussen groepen en zelfs tussen man en vrouw, plaatsmaakte voor harmonische evenwichtigheid!⁴

Vanaf 1914 heeft Mondriaan zo’n 120 korte en langere essays geschreven (in het

¹ Voor noten zie p. 375.

² Voor de met een ^o gemarkeerde begrippen zie p. 349.

Nederlands, Frans of Engels) om de boodschap van zijn schilderijen voor de mensheid duidelijk te maken.

Waarom is niet algemeen bekend dat Mondriaan zoveel heeft geschreven

Als je iemand vraagt of zij/hij weet dat Mondriaan ook veel heeft geschreven, is het antwoord meestal ontkennend. En dan denk ik: hoe komt het toch dat de essays van onze beroemde schilder zo weinig bekend zijn?

Een reden zou kunnen zijn dat je niet direct verwacht dat een schilder ook schrijft. De kunstgeschiedenis kent slechts twee andere kunstenaars, die net als Mondriaan een uitgebreid geschreven oeuvre achter hun naam hebben staan: Wassily Kandinsky en Kasimir Malevitsj. Alle drie hebben de behoefte gevoeld om over hun abstracte kunst te schrijven.⁵

Een andere reden zou kunnen zijn dat in boeken, artikelen of tentoonstellingen over Mondriaan niet of nauwelijks aandacht wordt besteed aan zijn geschriften. Zelfs in 2022 – tijdens de viering van Mondriaans 150^e geboortedag – werd geen enkele aandacht besteed aan het feit dat de schilder ook veel heeft geschreven. Weer een andere reden zou kunnen zijn dat een boek met essays van de schilder op dit moment in Nederland niet voorhanden is. In het buitenland zijn ettelijke bundels met (vertaalde) Mondriaan-essays uitgebracht, in ons land niet.⁶ Een verzamelbundel in het Nederlands zou zeker helpen om Mondriaans geschreven werk in ons land meer bekendheid te geven.

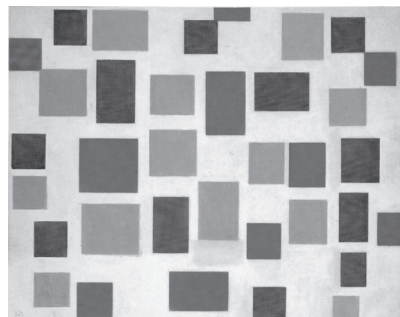
Volgens mij ligt echter de belangrijkste reden bij de essays zelf. Mondriaan was niet bepaald een vlot schrijver. In zijn drang om alles zo duidelijk en begrijpelijk mogelijk uit te leggen, verzandt hij in een brei van woorden. Zijn teksten moet je wel drie keer lezen om ze te begrijpen. Anders gezegd: Mondriaan maakt zich regelmatig schuldig aan het gebruik van tussen- en bijzinnen, tangconstructies, vaktermen en zelfbedachte woorden, wat resulteert in een breedspakige, complexe en vaak ondoorgrondelijke tekst. En een dergelijke manier van schrijven kan in de regel niet rekenen op een breed lezerspubliek. De oorzaak van het niet bekend zijn van Mondriaans essays bij een breed publiek, is dan ook voor een groot deel te wijten aan het complexe en omslachtig taalgebruik.

Overigens zijn niet alleen wij, maar ook zijn tijdgenoten waren niet bekend met de essays van de schilder. De reden destijds was dat de essays vaak zijn verschenen in avant-garde tijdschriftjes met een beperkte oplage. Van het tijdschrift *De Stijl* bijvoorbeeld verscheen per nummer slechts een 300 exemplaren. Tijdens zijn leven

De Nieuwe Beelding in de schilderkunst

I Inleiding¹

Op 16 mei 1917 gaat Mondriaan akkoord met het voorstel van Theo van Doesburg om zijn boek te bewerken voor De Stijl. Op 6 juni stuurt hij hoofdstuk I (Inleiding) naar de redactie.

(afb. 2)
Composition with Color Planes 1, 1917
(Privéverzameling)

[1]

Geleidelijk verwijderd het leven van de hedendaagse – ontwikkelde – mens zich van het natuurlijke en wordt het steeds *abstracter* [geestelijker].

Omdat het natuurlijke (uiterlijke) steeds ‘automatischer’ wordt, zien we dat het leven zich steeds meer op het innerlijk^o gaat richten. Het leven van de *echt moderne* mens is echter noch op het materiële gericht noch op het emotionele. Het leven van de moderne mens is een meer zelfstandig [autonoom] leven dat voortkomt uit de – zich bewust wordende – menselijke geest.

De moderne mens – een eenheid van lichaam, ziel^o en geest – *vertoont* een bewustzijn dat veranderd is. Door dit veranderd bewustzijn krijgen alle uitingen van het leven voor de mens een andere verschijning. Anders gezegd, het veranderd bewustzijn heeft tot gevolg dat alles in het leven een meer *bepaalde*^o verschijningsvorm krijgt, een meer *bepaald abstract*^o uiterlijk.

Ook de kunst toont die veranderde dualiteit^o in de mens en verschijnt nu als product van een meer ontwikkeld uiterlijk en een meer bewust innerlijk. Zij verschijnt als de *zuivere beelding*^o van de menselijk geest. De verschijningsvorm – waarin de kunst het veranderde bewustzijn zichtbaar maakt – is zuiver esthetisch en abstract.

¹ Deze inleiding geeft een samenvatting van de artikelen die zullen volgen. In de volgende artikelen zullen ook de begrippen – die in deze Inleiding slechts worden aangestipt – nader worden verklaard.

VERKLARENDE WOORDENLIJST

van specifieke Mondriaan-begrippen

abstracte

Het abstracte is /abstract is:

1. tot-bepaaldheid-gebrachte innerlijkheid
2. de diepst verinnerlijkte uiterlijkheid
3. het in-bepaaldheid-gebrachte universele
4. de diepst mogelijke verinnerlijking

Zie ook: 'abstraheren'.

abstracte beelding

De voorstellingsloze, directe beelding van het universele. Het Neo-Plasticisme is abstracte beelding, omdat zij het universele, zonder voorstelling, in een visueel waarneembare hoedanigheid weergeeft. Zie ook 'beelding'.

abstract beeldingsmiddel

Beeldingsmiddelen zijn – naast doek, kwast en verf – de 'bouwstenen' waarmee een compositie wordt samengesteld: lijn en kleur. Abstracte (geabstraheerde) beeldingsmiddelen zijn tot hun essentie teruggebrachte beeldingsmiddelen. Volgens Mondriaan is de meest geabstraheerde verschijning van vorm de rechte lijn en van kleur de primaire kleur.

abstracte ziening

Het vermogen om in het natuurlijke het wezen (de structuur) van de natuur waar te nemen. Deze aanschouwing is geen zintuiglijke, maar een intuïtieve of meditatieve. (Ziening is kijken met een geestesoog.)

abstract-reële beelding

1. Abstract-reëel, de uiterste grens waarop de werkelijkheid nog in beeld gebracht kan worden.
2. Voor Mondriaan is het abstracte 'het reële'. Het niet-abstracte is het irreële. Abstracte beelding is reëel, omdat de werkelijke inhoud en de werkelijke verschijning van de dingen zichtbaar wordt gemaakt. Zie ook: 'universele-als-het-mathematische'.

abstract-reële leven

Een leven dat niet uitsluitend een natuurlijk leven en ook niet uitsluitend een geestelijk leven is. Overigens geeft het geestelijke wel inhoud aan *het abstract-reële leven*. Het abstracte leven is in de ogen van Mondriaan het reële (werkelijke) leven. Zie ook: 'werkelijke leven'.

Tegenover het abstract reële leven staat het uiterlijk leven, dat zich richt op het materiële.

abstract-reële schilderkunst

Een andere benaming voor 'de Nieuwe Beelding'. Zie ook: 'abstract-reële beelding'.

abstraheren

Het reduceren van herkenbare vormen (of kleur) tot alleen het wezenlijke overblijft.

accidenten

(Aristoteles) De accidenten vormen het uiterlijke, waardoor de substantie zich openbaart. Substantie is het ding op-zich-zelf (onafhankelijk van accidenten: grootte, vorm, kleur, enz.)